

КАЗКА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЕВОЇ ТВОРЧОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

*«Без казки – живої, яскравої,
що оволоділа свідомістю і почуттями дитини,
неможливо уявити дитячого мислення і мови».
В.О. Сухомлинський «Серце віддаю дітям»*

Сучасні дослідники наголошують на величезному впливі творчості на становлення повноцінної особистості, розвитку здібностей дитини, її потреб та мотивів поведінки. Дошкільний вік визначається вченими як особливо сприятливий для розвитку творчості, у тому числі й мовленнєвої (Н.О. Ветлугіна, Л.С. Виготський, О.В. Запорожець, Д.Б. Ельконін, Н.П. Орланова, В.О. Сухомлинський, О.С. Ушакова та ін.).

У педагогічному огляді з проблеми розвитку дитячої творчості не можна обійти духовну, наукову спадщину видатного педагога В.О. Сухомлинського, оскільки ця проблема, яку вчений назвав педагогічною цілиною, посідає особливе місце в його науково-практичній діяльності.

Об'єкт дослідження: дитяча творчість у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського

Предмет дослідження: реалізація педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського у розвитку мовленнєвої творчості дошкільників засобами казки.

Мета дослідження обґрунтувати ефективність використання казки як засобу розвитку мовлення дітей дошкільного віку в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського .

Завдання дослідження.

1. Вивчити педагогічні погляди В.О. Сухомлинського стосовно розвитку дитячого мовлення та словесної творчості.
2. Виявити у спадщини педагога найбільш ефективні шляхи використання казки з метою розвитку мовленнєвої творчості.
3. Обґрунтувати необхідність використання казки як засобу розвитку словесної творчості в практиці дошкільних навчальних закладів.

За визначенням В.О. Сухомлинського, творчість «у прямому розумінні цього слова – створення духовних і матеріальних цінностей високої суспільної значущості, – є вершиною духовного життя людини, показником найвищого ступеня розвитку її інтелекту, почуттів, волі» [3]. Творчість починається там, де інтелектуальні й естетичні багатства, засвоєні, здобуті раніше, стають засобом пізнання, освоєння, перетворення світу, при цьому людська особистість немовби зливається зі своїм духовним надбанням. Можна погодитися з таким визначенням творчості, беручи до уваги той момент, що на своєму життєвому шляху, на кожному віковому етапі людина досягає безліч і таких вершин. Отже, з одного боку, творчість виявляється свідченням, результатом високого рівня розвитку, з іншого, – умовою цього розвитку.

В.О. Сухомлинський розумів складність дослідження проблеми дитячої творчості, пояснював, що помилка багатьох педагогів полягає в ігноруванні природної творчої організації дитини, пріоритеті творчого продукту як вищої форми прояву культури над творчим процесом, творчим зростанням особистості. Учений усвідомлював цінність творчості, передусім мовленнєвої, як засобу вираження особистісних переживань, почуттів, думок дитини, вбачав її значення саме у творчому процесі, творчій діяльності, в якій особистість удосконалюється та розквітає [3].

Видатний педагог глибоко усвідомлював значення для підростаючої особистості саме словесної творчості, адже схвильоване слово, що виникає в дитини під впливом сильних естетичних переживань, перетворюється в духовне багатство особистості; воно слугує будівельним матеріалом, з якого дитина створює щось нове, за допомогою чого самостверджується, висловлює себе. Вільне, творче мовлення дитини дає педагогові можливість (за умови уважного ставлення до кожного дитячого вислову) простежити за плином думок і почуттів, розвитком їхніх здібностей та схильностей. Дитячу казку, складену серед краси природи, талановитий педагог цілком слушно називав «цілим духовним багатством», в якому відбито зміст і спрямованість думки, почуттів, переживань дітей. Найголовнішим завданням у розвитку творчості дітей він вважав формування морально гідної, інтелектуальної, естетично розвиненої творчої особистості.

В.О. Сухомлинський наголошував: творчості треба вчити, бо вона не приходить до дітей просто з натхнення. В основу системи навчання, вважав він, треба покласти живе слово і творчість дитини, не повторення чужих думок, а творення власних. Водночас індивідуальному процесу творчості має передувати наслідування дій педагога, відпрацювання точності й доречності у доборі слів, іншого матеріалу, який буде потрібний дитині для її творчості [3, 328]. Наукові роздуми, методичні рекомендації ученого щодо організації сприятливого для розвитку дитячої творчості навчання і сьогодні мають величезне значення для теоретичного і практичного розв'язання проблеми дитячої творчості.

Одним із ефективних засобів розвитку мовленнєвої творчості дітей дошкільного віку виступає казка.

Казки – це епічні оповідання чарівно-фантастичного, алегоричного і соціально-побутового характеру із своєрідною системою художніх засобів, підпорядкованих героїзації позитивних, сатиричному відкриттю негативних образів, часто гротескному зображенню їх взаємодії [1, 126].

На думку сучасних лінгводидактів, казка – це усний народний твір, який виник у безпосередньому спілкуванні оповідача із слухачами [2, 47]; зв'язний текст розповідного характеру, з вигаданим, часто фантастичним змістом, якому притаманні всі риси зв'язного тексту: тематична єдність, наявність заголовку, змістова завершеність, інформативність викладу, цілеспрямованість, інтеграція, структурна організація (приказка, зав'язка), зв'язок між частинами (казковими віхами), відпрацьоване мовлення відповідно розмовного стилю мови [2, 29].

У фольклорному жанрі казка посідає почесне місце. Вона є найулюбленішим, найпопулярнішим народним твором для дітей, який

розкриває «безмежний світ людської уяви, полонить серця дітей і дорослих». Казка дозволяє дитині в особливій метафоричній формі пізнати для себе специфічні дитячі теоретичні питання про світ, про добро і зло, і вирішити проблему невизначеності (прогнозувати події, будувати власну поведінку на основі міфологічної картини світу [2]).

У казках відсутні детальні описи природи, інтер'єру – все підпорядковане стрімкому розвитку подій. Казка, завдяки елементам ілюзорного і фантастичного відбиття світу, справляє глибоке емоційне враження на дитину, приводить у рух її уяву, духовні сили. Логічно послідовний виклад, чітка побудова, влучність у вживанні фразеологізмів викликають неусвідомлене задоволення, сприяють засвоєнню традицій народно-поетичного мовлення. Лексика казок точно відповідає особливостям предметно-образного мислення дитини.

Вважається, що казка приходить до дитини сама по собі. Але ж в дійсності з цим не можна погодитися. Казковий жанр дуже різноманітний, має багато аспектів, якісно неоднорідний. Глибоко проникнути у світ казки, відчувати її красу, моральну силу дошкільнику буває нелегко. Мова йде не тільки про фабулу казки, її діти засвоюють досить швидко. Тому у багатьох дослідників й складається враження, що в казці все просто. Дитина неспроможна сама, без допомоги дорослого проникнути в багатомірну насиченість казкового світу, його емоційний підтекст.

Чудодійним методом розвитку мовлення дітей називав В.О. Сухомлинський казку. За його словами, це «свіжий вітер, що роздуває вогник дитячої думки і мови». Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем, відкликається на події та явища навколишнього життя, висловлює ставлення до них. Початкове духовне виховання дитини відбувається також у казці.

В.О. Сухомлинський дійшов висновку, що перше завдання школи «навчити дітей добре мислити і говорити», а розпочинається ця робота вже зі старшими дошкільниками. Весь зміст навчання, характер духовного життя, розумового розвитку дитини повинен стояти на «трьох китах»: «яскрава думка, живе слово і творчість дитини» [3, 339-340].

Основна мета розвитку мовлення, за В.О. Сухомлинським, озброїти дітей умінням правильно, з дотриманням високої мовленнєвої культури, зв'язно висловлювати свої думки. Для досягнення цієї мети необхідно постійно працювати над усіма компонентами мови: звуком, словом, словосполученням, реченням, текстом.

В.О. Сухомлинський акцентував увагу педагогів на використанні казки як засобу розвитку творчого мовлення. За його словами, казка – це активна естетична творчість, що захоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, неможливо уявити дитячого мислення і мови. Казка – це духовне багатство народної культури, пізнаючи яке, дитина пізнає серцем життя народу. Створення казок, за автором, – це один з найцікавіших для дітей видів поетичної творчості. Водночас, це важливий засіб розумового розвитку. Якби не творчість, не складання казок, мовлення багатьох дітей було б плутаним, а мислення – хаотичним. Саме казка, на його думку, задовольняє жадобу дитячо-

го пізнання, інтерес до навколишнього. Чарівний і дивовижний, веселий і життєстверджуючий світ казок входить у душу кожної людини з дитинства, засіваючи її першими зернами добра, краси і справедливості [3, 178-190].

Казки сприяють розвитку у дітей творчої уяви, логічного мислення. Слухаючи казки, які розповідають дорослі, діти й самі прагнуть складати казки. Саме про це й писав В.О. Сухомлинський: «Якщо мені вдавалось домогтись, щоб дитина, в розвитку мислення якої траплялись серйозні затримки, придумала казку, пов'язуючи у своїй уяві декілька предметів оточуючого світу, – значить можна сказати з упевненістю, що дитина навчилася мислити» [3, 45].

Отже, В.О. Сухомлинський націлював увагу педагогів на використання казки як засобу розвитку творчого мовлення дітей.

Казка, вводячи дошкільника у світ фантазії, пробуджує їх до активної діяльності. Спочатку до співтворчості, а у щасливому випадку – до творчості. Дитина через емоції і почуття, викликані казкою, сприймає колорит народності в передачі казкового образу, красу рідної мови.

Бажання дошкільнят пізнати навколишнє життя, взяти в ньому активну участь, змінити його виявляється у їхньому фантазуванні. Саме тому діти дошкільного віку люблять не тільки слухати, а й самостійно складати казки.

Ознайомлюючись із чужими казками і створюючи свої, дитина прилучається до мистецтва, як одного з видів естетичної діяльності людей. Специфіка казки надає такому прилученню природного і доступного характеру, дає змогу, навіть малятам, створювати речі, які мають певну художню цінність. У цьому виді творчості вихователь має змогу на оповідях дітей вчити їх, якими мають бути казки, яку роль відіграє в них той чи інший засіб, як казка може передати почуття автора, його ставлення до зображуваного.

Створення казок корисне для дітей, адже дитина відчуває свою єдність з художником, переживає радість, почуття творця – дуже цінні для мовленнєвого розвитку переживання. Важливо й те, що створюючи казку, дитина може вільно висловлювати свої думки, враження, почуття, своє ставлення до героїв, виявити свої мовленнєві здібності.

Реалістичний підхід дітей до казкової фантастики формується в середньому дошкільному віці під безпосереднім впливом виховання і навчання. Складнішим етапом розумової діяльності дитини є оволодіння вмінням самостійно складати казки. Самі діти не можуть оволодіти потрібними прийомами складання казок, цього їх треба вчити. Найкраще робити це у процесі творчої діяльності дітей під керівництвом дорослого [4, 100].

Казка є одним із вирішальних факторів, що визначають розвиток словесної творчості дошкільника. Саме до казки найбільше наближуються дитячі словесні твори. Казки дітей відображають теми та зміст народних казок, герої дітей діють у нових ситуаціях, але з типовими рисами народних героїв, запозичуються специфічні казкові елементи побудови сюжету (зачин, кінцівки), характерними є класичний принцип потрібності та деякі стилістичні засоби.

У дошкільному закладі пропонуються такі види занять з казкою: читання (авторських, віршованих) казок; розповідання народних казок; театралізація-розігрування та показ казки вихователем; драматизація-розігрування в ролях

знайомої дітям казки; відтворення характерних рис її героїв; інсценізація – точне й послідовне відтворення змісту казки дітьми з допомогою костюмів, різних атрибутів, декорацій; ігри за сюжетами знайомих казок; показ казок через проєкційні ліхтарі (діафільми); перегляд казок у телепередачах, кінофільмах; дидактичні ігри: «З якої казки герой?» (або «З якої казки я прийшов?»), «Добери картинку», «Подорож у дивовижний світ казок», «Лист дідуся-казкаря»; перекладування знайомих казок дітьми; бесіди на морально-етичні теми за змістом казок.

В.О. Сухомлинський намагався розповідати казки дітям на лоні природи, поєднуючи спостереження з виявами фантазії. Це «Казка про Сонце», «Казка про хмари», казки «Про Бабу-Ягу», «Про жайворонка», «Про Темінь і Сутінок». Емоційне сприймання казки підсилюється і своєрідним казковим оточенням. В.О. Сухомлинський пропонує розповідати казки якщо не серед природи, то хоч би в спеціально обладнаній Кімнаті казок, щоб все тут нагадувало дитині про казку: вечірні сутінки, веселий вогник у пічці, казковий будиночок Баби-Яги, казкові персонажі, хатинка діда і баби, гуси-лебеді тощо. Водити дітей у Кімнату казок потрібно не часто, застерігав В.О. Сухомлинський, раз на тиждень, а то й рідше, краще у вечірні години. Сама обстановка цієї кімнати примушує дитину не тільки слухати казки, а й самостійно розповідати їх, створювати казки з новими сюжетами [5, 188-200].

Самостійне створення казок – дійовий шлях розвитку творчості й дитячого мовлення. Під умілим керівництвом педагога діти починають самостійно складати казки ще задовго до школи. Рідна природа, «подорожі до джерел рідного слова» викликають у малюків творче натхнення.

Скільки таких можливостей для розвитку дитячої фантазії таїть у собі навколишній світ. Потрібно тільки вміло спрямувати думку дітей, як одразу оживають казкові образи. «Через казкові образи, – писав В.О. Сухомлинський, – у свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками. Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттям дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і мовлення...». Самостійне створення дітьми казок є, водночас, і першим кроком з розвитку мислення дитини від живого, конкретного до абстрактного.

Потрібно сміливіше впроваджувати в практику роботи дошкільних закладів самостійне створення дошкільнятами казок на лоні природи. Виховне значення саме цих казок полягає в тому, що діти відчують їх в обстановці, яка породжує казкові уявлення.

Висновки.

1. В.О. Сухомлинський розробив методичні рекомендації щодо організації сприятливого для розвитку мовленнєвої творчості навчання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

2. Найголовнішим завданням з розвитку творчості дітей він вважав формування морально гідної, інтелектуальної, естетично розвиненої творчої особистості.

3. В.О. Сухомлинський надавав великого значення навчанню дітей

словесної творчості. В основу системи навчання, вважав він, треба покласти живе слово і творчість дитини, не повторення чужих думок, а творення власних. Водночас, індивідуальному процесу творчості має передувати наслідування дій педагога, відпрацювання точності й доречності у доборі слів, іншого матеріалу, який буде потрібний дитині для її творчості.

Наукові роздуми, методичні рекомендації ученого щодо організації розвитку дитячої творчості сьогодні мають величезне значення для теоретичного і практичного розв'язання цієї проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Короткий тлумачний словник української мови / Під ред Л.Л. Глумецької. – К.: Рад.шк., 1978. – 296 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь // Ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 636 с.
3. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – К.: Радянська школа, 1977. – 341 с.
4. Сухомлинський В.О. Рідне слово / Вибрані твори: У 5-ти т. – К.: Рад.школа, 1977. – Т. 3. – С. 201-205.
5. Сухомлинский В.А. Комната сказки // Избранные произведения в 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1980. – Т. 3. – С. 188-200.